

HERÉDI GUSZTÁV

TŰNŐDÉS GYERMEKRŐL, CSALÁDRÓL

Az olvasmányélmények néha erősebbek a személyeseknél. Háromgyermekes családba születtem, nem tudtam, mi a gyermeki magány, otthoni unatkozás, mégis, amikor még kamaszként a negyvenes évek elején a népi íróktól egy előadás során az egykéről hallottam, majd elolvastam Kodolányi János *Baranyai utazás* című könyvét, nagyon megütköztem. Akkor már árva voltam, diákotthonban laktam, s valamelyes vigaszom az volt, ha a nővéremhez utazhattam, aki már férjhez ment volt és Désen lakott, vagy ha a keresztszüleimnél élő öcsémet kereshettem fel Váradon. Az egyke kérdéséről hallván riadtan kérdeztem magamban, mi lenne, ha én is egyke volnék? Ha testvéreim se volnának? Akkor érezném magam csak igazán árvának ...

Régi tapasztalatom, hogy akihez mostoha a kiskörnyezete, avagy korán kiszakadt gyermeki világából, az inkább törekszik a nagyobb közösségbe, a társadalmi osztály vagy nép kollektivitásába beilleszkedni, a nagyobb keretek gondjaival törődni. Az egyke kérdésének megismerése ebbeli iparkodásomban is megzavart. Erős, életrelévő nemzetiség fiának tudtam addig magamat, s akkor rá kellett ébrednem, hogy csökkenő a vitalitásunk. Nem valami felemelő tudat egy tizenéves fiú számára. Elolvastam, milyenek rajzolja meg Herder a mi jövőnket, kijegyzeteltem, amit Móricz Zsigmond, Veres Péter, Kós Károly, Németh László, Illyés Gyula írt az egykéről, s egy önképzőköri gyűlésen beszámolót tartottam olvasmányaimról. Azután sokat vitatkoztam, tárgyaltam az ügyről az internátusban, ifjúsági konferenciákon, szemináriumokon. Az iskolában én lettem az egyke-szakértő.

És gyűlöltem mindent, ami az egykéhez vezet: a nagybirtok-rendszert, a magántulajdont, a kuporgató fősvénységet vagy a ridegparaszti érzelemellenességet. És azt hittem, hogy minden komoly, népe jövőjéért aggódó ember így gondolkodik.

*

Sok év telt el azután. A háború, majd az újjáépítés, az ipar fejlesztése, a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése, a szocialista kultúra kialakítása kötötte le figyelmemet. 1957 végén azonban — a népköztársaság tizedik évfordulójának köszöntésére — riportot írtam az *Utunkba* a Kisküküllő menti Makfalváról. Bemutattam, hogy a népköztársaság mit hozott a falunak: lenáztató épült ott, munkaalakalom teremtődött, javult a megélhetés, megszűnt az elvándorlás. De számokkal, táblázatokkal bizonygattam azt is, hogy — egyre kevesebb gyermek születik.

Barátaim közül néhányan, miután elolvasták a cikket, értetlenül kérdezték: miért izgat a születések száma? Egyáltalán, mi a jelentősége a kérdésnek? És úgy tekintettek rám, mint aki ismert arca helyett szokatlan, mi több, gyanús képét mutatja meg. De meglepődtem kérdéseik hallatán én is; nem ismerik ezt a problémát, ennyire nem tudnak döntő jelentőségéről? Többben viszont, akik olvasták

az említett írókat, gratuláltak: „Na végre, az egyke kérdése ismét napirendre került irodalmunkban.”

Ez utóbbiak reménye — sajnos — alaptalan volt. Kerek tíz év telt el, s ezalatt csupán Keszi Harmath Sándor írt alapos tanulmányt a *Korunkban* a kalotaszegi egykéről. Csak amikor a statisztika tényei könyörtelenül bebizonyították, hogy csökken nálunk a szaporulat, s a párt és kormány jelentős intézkedéseket foganatosított e tekintetben, láttak ismét napvilágot a kérdéssel foglalkozó írások.

Akkor örömmel üdvözöltem — a kolozsvári *Igazságban* megjelent két cikkemben — a demográfiai visszaesést gátolni célzó jogi rendszabályokat, szociális juttatásokat. Az írások nem várt hatást váltottak ki. Gúnyos dörgedelmű levél érkezett a szerkesztőségbe egy főiskolai tanártól, aki elmarasztalt „idealista” beállítottságomért; úgy prédikálok a gyermekáldásról — írta —, akár egy püspök. Régi barátom kirándulás közben fejemre olvasta, miért nem szóltam a kérdés szociális vonatkozásairól.

A nyomdában néhány munkás vitába szállt velem. A sok gyermek már korszerűtlen dolog, mondták. Amikor anya, apa dolgozik, épp elég gond egyetlen gyermeket is felnevelni. Egy hozzám nagyon közel álló irodalomkritikus megkérdezett: miért foglalkoztat a szaporulat kérdése? Egyáltalán miért fontos az, hogy sokan legyünk? Régi ismerősöm pedig rám kiáltott: „Mellébeszél, kérem! Álprobléma. A minőség a fontos! Műveltebb, igazabb legyen az ember, ez itt a kérdés, s nem a szaporulat. Hagyjuk már az ósdi, »narodnyik« elképzeléseket.” Be kellett látnom ezek után, hogy ellentétes véleményeket vált ki a szaporulat ügye, s hogy ezt a fontos problémát mennyire nem ismerik vagy tévesen értelmezik még egyes szociológusok, közírók is. És hogy a demográfia, családlélektan, társadalomlélektan be kevés kérdésre ad érdemleges választ. Ezzel szemben a közvélemény napról napra válaszol. Mindenki jártasnak érzi magát e téren. S nem alaptalanul. Valamennyien voltunk gyermekek, majd mindenki szülő is, aki csöppséget nevel, gazdag tapasztalatra tesz szert. És hirdeti a maga igazát.

*

Sokan emlékeznek még a régi, népes zsellérhadak, proletárcsaládok nyomorára, az agyonhajszolt, örökké robotoló apákra, a mindig állapotos vagy szoptató anyákra, a rongyokban járó, éhes gyermekekre, és úgy vélik, hogy a nagy szaporulat ezt a szegénységet hozná vissza. Elfelejtkeznek azonban arról, hogy ma sokkal nagyobb anyagi lehetőségekkel rendelkezünk, de ettől függetlenül: ki igényel tucatnyi gyermeket családonkint? Csupán az egyke, az egyse, a kihálás ellen küzdünk és az egészséges népességnövekedést szorgalmazzuk.

Némelyek Malthus módjára gondolkodnak. Kissé egyszerűsítve, úgy vélik, ha a termőföld nem növekszik, ne növekedjék a lakosság se, mert annak előbb-utóbb éhínség lesz a vége.

A kérdés annál komolyabb, semhogy néhány mondatban felelni lehetne rá. Hadd idézzek azonban egy-két adatot. Európa legsűrűbben lakott országa Hollandia. Több mint 360 fő jut ott egyetlen négyzetkilométerre. Itthon viszont még száz sem. Tizenkét millió ember él ott a mi négy-öt megyénkhez hasonló nagyságú területen. A hollandok azonban búzából negyven mázsánál is nagyobb átlagot termelnek hektáronkint. Mi a felét. Böven van hát lehetőségünk arra, hogy növeljük élelmiszertermelésünket és a lakosság számát is.

Megfontoltság, mérsékletesség, előrelátás, mind-mind kevés gyermekhez vezet — így vélik egyesek. Ezzel szemben a könnyelműség, a meggondolatlanság szülné a sok porontyot.

A kérdést megfordíthatjuk: hány meg hány pár óvakodik fiatal korában a gyermektől, de később, mikor már akarnák, hogy legyen, nem születik. Es mennyi bánat származik ebből, milyen nyomasztó légkörű otthon, hány meg hány házasság bomlik fel emiatt! De sokan, akik csak egyetlen gyermeket szülnék, idő múltán felismerik: az egykét szinte lehetetlenség jól nevelni, hogy ne legyen elkényeztetett, önző, éhletlen avagy — társtalan, komor. És gondoljunk csak a gyermek nélkül tengődő, magányos öregekre. A gyermekellenes bölcsesség vagy „előrelátás” áldozatai ők.

Akik olvastak, hallottak a „demográfiai robbanás”-ról, a túl népes államokban pusztító éhínségről, úgy vélik, hogy a közeli vagy távoli jövőben mi is oda jutunk. Az idézett adatok azonban épp azt igazolják, hogy mind a túlnépesedéstől, mind terméshővelési forrásaink elapadásától távol állunk.

Azoknak azonban, akik a „demográfiai robbanás”-ról tudnak, illik tudniuk a „zöld forradalom”-ról is. Arról, hogy a világ rizstermése, búzakészlete az elmúlt években — többek között a növénynemesítő kutatások eredményeként — soha nem látott mértékben gyarapodott, s a terméshővelésben épp a legínségesebb India és Pakisztán ért el szembetűnő sikereket.

A szegény és elmaradott népeik, országok, világrészek szaporák, a fejlettek, gazdagok viszont nem — így szól egy sommázó álláspont. Van benne valami. A félféudális Etiópia, Felső-Volta avagy Malájföld népe szaporább, mint Európa lakossága. De ez a séma sem általános érvényű. Amerika, Kanada fejlett, gazdag ország. De népük is duzzadó erejű, lendületesen növekszik.

Létezik olyan felfogás is, amely szerint az elmaradott népek szaporák, de mihelyt a fejlődés, civilizáció útjára lépnek, megcsappan biológiai termékenységiük, hogy később, a jólét magas fokán ismét több gyermeket óhajtsanak. Ez bizonyos népeknél, némely korokban így volt, de kétszer annyi az ellenpélda. A svédok, belgák, osztrákok régóta élnek jómódban. De a gyermekszületés terén nyoma sem mutatkozik náluk a javulásnak.

A nők egy része sajátosan viszonyul a népszaporulat kérdéséhez. Úgy vélik, hogy akik az anyai hivatásról szólnak — egyéb hivatásoktól, foglalkozásoktól szándékoznak őket eltanácsolni. A nőt pedig vissza akarják parancsolni a konyhába s a bölcső mellé. Az élet azonban — évezredek óta — igazolja, hogy az ésszerű családtervezést össze lehet egyeztetni a női munkával, tanulással, s hogy a gyermekszületést és az anyaság meg tud férni a termelésben való részvétellel. Igazat kell adni viszont a gyári és otthoni műszak terhével küzdő munkássasszonyoknak vagy a mezőn, ház körül s otthon is helytálló falusi nőknek, amikor azt kérik, hogy a társadalom (és a férjük) fokozottabban siessen segítségükre: mosógéppel és napközi otthonok építésével éppúgy, mint több megértéssel, jóindulattal.

Nagyfokú eltérés mutatkozik e kérdés tekintetében a szocialista országok közt is. Albánia és Bulgária szaporulati hányadosa a legmagasabbak közé tartozik, ezzel szemben az NDK, Magyarország, Csehszlovákia népe hátul áll a népességhővelés európai listáján. A szovjet, lengyel, jugoszláv népek lendületesen gyarapodtak a háborút követő két évtizedben, csupán néhány éve mutatkozik náluk apadás. Hazánkban másfél évtizedig tartó impozáns növekedés után gyors csökkenés

Az egykés Darócson „üres” az I—IV. osztály

állt elő a hatvanas évek első felében. Az ismert intézkedések nyomán azonban néhány éve ismét az európai demográfiai növekedés élvonalába tartozunk.

*

Akármerre közelítünk meg hát a problémát, kiderül, hogy a szaporaság vagy egyke, egyse sok-sok tényezőre vezethető vissza — koronként, népenként, sőt tájanként, népcsoportonként —, s az okok közt gazdasági jellegűek éppúgy szerepelnek, mint lélektaniak, biológiaiak avagy történelmiak. Ez utóbbiak — úgy vélem — különösen sokat mondanak. Hadakozott-e sokat egy ország, s győztese vagy vesztese volt-e az utóbbi háborúknak? Egyenletesen fejlődött-e, avagy súlyos válságok rázkódtatták meg? Más vonatkozásban: elérte-e valamely nép, nemzetiség, társadalmi osztály a maga alapvető célkitűzéseit, ki tudta-e teljesíteni önmagát avagy törekvése megbicsaklott, félresiklott?

Minthogy nem tudok a kérdéshez szenvedély nélkül hozzáállni, sok minden fáj. Az például, hogy míg a magas kultúra távolról sem foglalkozott kellő mértékben a demográfia jelenségeivel, addig egyes szubkultúrák igenis nagy figyelmet szentelnek e kérdéseknek. Az érmelléki falvakban éppúgy, mint a szamosmenti Felőrön, Kolozsváron vagy Aradon bizonyos vallások tagjainak sok a gyermekük, e családok örvendenek az újszülöttnek, a szülők szívesen vállalják utódjaik nevelését, eszük ágába sem jut a vicclapból származó alternatíva: kicsi vagy kocsi?

A nagy megrázkódtatások visszavetik a népszaporulatot. Amerika XX. századi történelmében a demográfiai mélypontot a harmincas évek eleje, a gazdasági válság jelzi. Az egyének életében azonban nem „kell” föltétlenül kataklizma ahhoz, hogy a szaporulat rosszul alakuljon. Sőt, néha a jó irányú változás is rossz demog-

ráfiai következményekkel járhat. Így például az urbanizáció. Általános érvényű népmozgalmi tapasztalat, hogy a falujukat otthagyo fiataloknak ritkán van sok gyermekük. A városban való megtelepedés, az új környezetbe történő beilleszkedés, a lakásszerzés és szakmatanulás annyira lekötöi figyelmüket, úgy igénybe veszi erejüket, hogy a gyermekek számára már kevés jut. Egykésebbek a törzsökös városiaknál.

Az erdöháti Alsótökön, Szarvaskenden, Moróban, Esztényben, Lozsárdon sokat jártam úgy 25—28 évvel ezelött. Szapora népességű volt Kolozs megyének ez a tája. Papokkal, tanítókkal, orvosokkal beszélgettem akkoriban, s azt mondták, azért sok ott a gyermek, mert elhagyatott vidék, a nép megmaradt az ösi állapotban. A tavasszal többször jártam arrafelé. Egyre kevesebb a gyermek. És ezt ugyancsak az elmaradottsággal magyarázták. Messze van oda a város, az ipartelep, a vasút, a műút, kevés a munkaalkalom, a fiatalság tehát elhúzódik, kevés ember alapít családot s nevel gyermeket.

Másfelé viszont — például a Brassó körüli Hétfaluban, a Torda körzetéhez tartozó Polyánban, Aranyosegerbegyen, Lónán, a Kolozsvárhoz közel eső Apahidán, Gyaluban, Szászfenesen, több Arad-közeli faluban — nagy a szaporulat, noha egyik-másik helység ezek közül valaha demográfiai hiányt mutatott fel. De a városok, ipartelepek vonzásában sok, más vidékről származó fiatal telepedett meg ott és alapított családot. Meglepő demográfiai fordulatnak vagyunk hát tanúi: míg hajdan — s itt-ott még ma is — a távoli hegyvidéki és mezősegi falvak, tanyabokrok alkották a nagy vitalitású körzeteket, ma a városok övezetei kezdenek azzá válni.

Míg országos viszonylatban — mint már említettük — az utóbbi években nagyot javult a helyzet, addig a „klasszikusan” egykés tájakon, például Kalotaszegen, a Maros alsó folyása avagy a Temes, Bega, Krassó mentén nem sok

Népes iskolaudvar (Asztalos Sándor felvétele)

változott. Egy-két váratlan „vendég” jöttén kívül minden maradt a régiben. Mi lappang emögött? Vajákos asszonyok, vén boszorkányok bűnös ténykedése, a nők ősi „védekező” módszereinek sikeres alkalmazása, modern fogamzásgátló szerek használata?

Védekezési „technikákon” innen és túl kutatom a gyermekellenes felfogás *lélektani, szociológiai* okait. Személyes tapasztalatból tudom, mit kell küzdenie a munkába járó anyának, ha lelkiismeretesen akarja gondozni a gyermekét, ismeretes az is, hogy még mindig nem elég a bölcsődei férőhely, s mennyire nehéz „pótmamát” kapni. De tény az is, hogy sok esetben épp ott a legkevesebb a gyermek, ahol volna gondozó nagymama, ahol telne háztartási alkalmazott fizetésére avagy az asszony nem jár munkába.

Mi az oka ennek? Erre a kérdésre kellene körültekintő, tudományos megalapozású választ kapnunk.

Talán nem tévedek, ha azt állítom: a divat is gyermekellenes. A miniszoknya és a forró nadrág, a trapéznadrág, farmernadrág, a bikini meg egyéb holmi hadilábon áll a terhességgel.

Persze, jól tudom, hogy nemcsak ez a tényező érvényesül. A kis fizetés, a rossz lakás vagy egyéb anyagi körülmények is érvényesülnek. De német, cseh-szlovák, magyarországi, osztrák és más adatok igazolják, hogy ahol törvényes kerektek között megengedett az abortusz, a kérvényező nőknek egyharmada sem hivatkozik anyagi nehézségekre. A legtöbbjük azt állítja, hogy a gyermek „akadályozza” őket valamiben. Ez a valami pedig lehet gépkocsivásárlás, külföldi utazás, a karcsúság megőrzése, a hódítóképesség fenntartása, s csak kevés esetben van szó arról, hogy a gyermek a továbbtanulásban vagy hivatása teljesítésében gátolná a mamát

Ha az ember sokfelé beszélget erről a kérdéstről, ha éveken át gyűjti megfigyeléseit, mindent eszerint kezd vizsgálni, s akkor egyet-mást másképpen lát, a közfelfogástól eltérően. Bocsáttassék meg, hogy egy-két ilyen meglátásomat szóvá teszem.

Kezdjük az iskolai neveléssel.

Féléves kislám van, s tapasztalhattam, hogy az egészségügy mit nyújt az anyának és gyermeknek. Bábaasszony, védőnő, orvosnő járja a házunkat, s jótanácsoktól kezdve drága gyógyszerekig mindent megadnak, hogy a csecsemő és anyja egészséges legyen.

Mit tesz azonban az oktatás? Megtanítja a lányokat jól könyvelni, szőni, épületeket rajzolni, de az anyaságra nem készíti fel őket. Hiba volna azonban ezért elsősorban az iskolát elmarasztalni. A felfogás „benne van a levegőben”. Míg a régi világban a nőt szinte kizárólag anyának, feleségnek nevelték, a mi oktatásunk — nagyon helyesen — egyéniségének teljes kibontakoztatása, egyenjogúságának biztosítása végett minden pályára előkészíti őt. Eközben azonban, úgy tetszik, elfelejtkezünk arról, hogy a nő természetes hivatása az anyaság. Ezt nem lehet elhallgatni, megkerülni. Az anyaságra történő előkészítés, a leendő anyák ilyen irányú nevelése éppolyan fontos feladata kellene hogy legyen az oktatásnak, mint a lányok egyéb irányú képzése.

A koedukáció azonban egy kalap alá veszi a fiúkat és lányokat. Mintha nem lenne köztük különbség. Félreértés ne essék, helyesnek tartom, hogy a nők és férfiak közé emelt *mesterséges* válaszfalakat ledöntsük. Jó, hogy a nők számára

megnyílt az élet valamennyi területe, köztük az iskola is. De nagyon is helytelen felfogás nem számolni a nemek biológiai alapú, *természetes* különbségével. Mert e különbségből sajátos társadalmi szerepek, feladatok következnek. És ha a lányokat nem készítjük fel nemi jellegükből eredő feladataik betöltésére, „nem felelnek meg e feladatoknak. Magyarán mondván: rossz anyák lesznek. A kellőképpen föl nem készült anyák pedig hiányosan gondozzák, rosszul nevelik a jövő nemzedékét.

A férfiak számára kötelező a nemük jellegéből fakadó katonáskodás. (Mint ismeretes, a hadseregben a harcászaton kívül az ifjú sok hasznos készséget sajátít el, fejleszt ki: fegyelmezett lesz, összetartóbb, edzettebb, bátrabb, küzdőképesebb. Tekintsünk most el attól, hogy egyszer megvalósul a világbéke, nem lesz szükség hadseregre, s a mai valóság talaján állva vessük fel a kérdést: ha szükségesnek tartjuk bizonyos férfias erények fejlesztését, miért mondunk le a nagyon is szükséges, nélkülözhetetlen női erények ápolásáról?

Pártunk főtitkára sok-sok évvel ezelőtt tette szavá, hogy rosszul alakul az országban a szaporulat, sok a probléma a gyermeknevelés körül. Akkoriban orvosok és demográfusok, lélekbúvárok és nevelők cikkeztek a lapokban a kérdéssel, előadást tartottak tévében, rádióban, művelődési otthonokban, aztán éveken át nem hallottunk népmozgalmi problémákról. Holott a demográfiai helyzet tanulmányozása, a közvélemény ilyen irányú tájékoztatása — ha kell, felrázása — nem csupán egy hónapig tartó „csata”. Mert bizony nagyon is keveset tudunk e tekintetben. Miért mutatkozik például oly nagy eltérés hazánk egyes tájainak szaporítási hányadosa között? Felmértük-e tudományos eszközökkel az eddig foganatosított intézkedések hatékonyságát, eredményességét? Vagy, hogy a magunk szorosabb értelmezésű háza táján seperjünk: tudjuk-e, hogy a nemzetiségek népmozgalmi adatai miért olyanok, amilyenek?

Az említett főtitkári beszéd után öt évvel nálunk is megalakult a Demográfiai Bizottság. Üdvözlünk kell ezt a megalakulást. Reméljük, hogy az ezután végzendő kutatások sok kérdésre adnak majd választ, hozzájárulnak a helyzet javításához, s oda hatnak, hogy az oktatás éppúgy, mint a sajtó, rádió, tévé és a különféle társadalmi szervezetek, ne szezonmunkának tekintsék a népmozgalmi helyzet tanulmányozását és a közvélemény ilyen irányú tájékoztatását, hanem állandó feladatnak.

*

Százados tapasztalat, hogy a család „lelke”, igazi összetartója az anya. Érzelmi tekintetben ő közelebb áll szüleihez éppúgy, mint gyermekeihez. De ezen túlmenően a férfiak jelentős része mindig is távol volt a háztól, családtól, hol háborúskodás, hol kenyérkereset végett.

Manapság mindez fokozott mértékben érvényes. Soha ennyi férfi nem járt be faluról városra dolgozni, mint most, s nem tartózkodtak annyian távoli építkezéseken, ipartelepeken sem. De nem járt ennyi tengerészünk, halászunk sem távoli vizeken, nem küldtünk ki ennyi gépkocsivezetőt, repülőst messzi utakra s geológusokat, ipari vagy kereskedelmi szakembereket a világ minden részébe. Megadunk-e -minden segítséget az otthon maradó anyáknak, hogy összefogják a családot s kellőképpen tudják nevelni gyermekeiket?

Az ingázásról a szociológusok többnyire elmarasztalón nyilatkoznak — mint szükséges rosszról. Szó se róla, áldatlan állapot, ha a férfi a családtól távol keresi meg a kenyerét, és csak hetenkint, félhavonkint jár haza. De a napi 30—40—50 kilométeres eljárás nem rossz minden tekintetben. A férfi dolgozik az iparban, az asszony a mezőn, az egyik hozza haza a pénzt, a másik a terményt. Sokszor világították meg ezt a helyzetet hol az ipar, hol a mezőgazdaság oldaláról, most azonban közelítsük meg a család felől.

Ami a fő: az anya otthon marad. A mezei munka pedig nem olyan szoros, nem olyan fegyelmes, mint az ipari. Az anya többet lehet a gyermeke mellett, gondosabban ápolhatja, nevelheti. Ugyanakkor 2—3 gyermek mellől is eljárhat a mezőre, s amint sok példa bizonyítja, 180—200 napot vagy többet is dolgozott. Ilyen körülmények között az asszony össze tudja egyeztetni a társadalmi megbecsülést, anyagi jövedelmet biztosító termelőmunkáját anyai küldetésének teljesítésével.

Az ingázás mellett szól még sok minden. Említettem, hogy a városba költözés mennyire meglátszik az ilyen családok csökkent termékenységén. Az ingázó férfi családja ezzel szemben nem szakad ki természetes környezetéből, felesége nem válik meg a földműveléstől. Ez az egyenletesség, folyamatosság sokat számít: biztosítja a család nyugalvét, megszokott, természetes életét, ebbe a természetességbe pedig beletartozik a hagyományos számú gyermekek szülése és felnevelése is.

Egyes közgazdászok az ipar szempontjából nézve a kérdést azt mondják, hogy az ingázó munkásokat előbb-utóbb városban kell letelepíteni. Én azt vallom, jó, hogy ilyen óriási áttelepítésre nincs lehetőségünk. Különben sem biztos, hogy a némelyektől kihálásra ítélt falvak elnéptelenednek majd a távoli jövőben. Ha nyugaton a nagyvárosok körül kialakultak a „hálószoza”-városok, ahol az emberek természetközéiben és kisebb, „melegebb” közösségekben laknak, akkor mi azokat a falvainkat, ahonnan a munkások tömegesen járnak be dolgozni, a jövődéli hálószoza-városok kezdeményeinek, csíráinak tekinthetjük.

És építési, városfejlesztési problémáinktól eltekintve e falvakról, az ingázásról már csak azért sem mondhatunk le, mert a falu családi élete általában ma is meghittebb, erősebb, belterjesebb. A legtöbb helyütt még egy kenyéren, egy fedél alatt élnek a nagyszülők, szülők, unokák, ami a gyermeknevelés szempontjából, az új nemzedék érzelmi gazdagsága tekintetében sokat számít.

*

A fiatal férfiak jelentős része nem sokat törődik azzal, hogy van-e gyermeke vagy sem. A húszegynéhány éves házasemberek javát a munka foglalja el, a műszaki kérdések, a társadalmi tevékenység, s ez így is van rendjén. De hányan vannak, akik csupán a gépkocsival, a halászáttal, az itallal törődnek, s kisebb gondjuk is nagyobb, mint a gyermek! A férfiak csak bizonyos kor eltelte után kezdenek fokozottan vágyani a gyermek után, így hát *elsősorban a nőktől függ*, lesz-e több-kevesebb gyermeke a családnak. A fiatal asszonyok java pedig természetes vágyának megfelelően több gyermeket akar.

Mi történik azonban akkor, ha a nő nem képes óhaját érvényesíteni? A leg-

szébb művészi választ erre Illyés Gyula *Kiket szült Katalin* című versében olvastam:

*Szültem volna egy mérnököt.
Már-már világra hoztam. De előbb
meg kellett szülnöm egy jégsekreényt,
aztán egy új szobabútort.
Akartam szülni egy tanárnőt.
Meg is szülhettük volna, de
csak hatodiknak, hetediknek,
kilencediknek, mint a dédszülék.
Meg kellett szülnöm egy lakást,
ennek az idegennek itt,
aki pórázra vett tekintetével.
Meg kellett szülnöm egy kocsit,
belé a szomszédok áhítatát.
Meg kellett még szülnöm a nyugdíjainkat,
főleg az ő derűs
öregkorára, aki végül
e gyermekei után fölzabál majd engem is.
Meg kell még szülnöm temetésemet
olyanná, hogy csak félig fájjon
neki, a tetszelgésre jó étvágyúnak.
Meg akartam szülni magam.
Meg is szülhettem volna, ha
lehetett volna még kitől.*

Miféle jelenséggel állunk szemben akkor, ha a nő nem óhajt már gyermeket? Ha fontosabbnak tartja a kocsit, az új bútort, csónakházat, miegymást? Nem egy alacsony demográfiai termékenyséű európai országban a családok harmadának egy gyermeke sincs, másik harmada nevel egyetlen gyermeket, s csak a harmadik harmadban van két vagy több gyermek. Ezek a számok világosan jelzik, hogy a nők egy része maga sem akar gyermeket, annyira megtagadta ösztönös önmagát, természetadta hajlamát. Úgy is mondhatnók, elidegenedett önmagától. Ma, amikor sokat foglalkozunk az elidegenedés jelenségével, érdemes volna alaposan elemezni ezt a talán legemberellenesebb fajtáját. Mert ha valaha a tisztazugi asszonyok az arzénmérgezésig jutottak el földszerző örületükben — és ilyen irányú elidegenedésükben —, akkor ma is messzemenő következményekkel járhat a nők gyermekellenes elidegenedése.

Hadd szóljunk a háztáji gazdaságról is. Hogy mi a gazdasági jelentősége, többé-kevésbé tudjuk. De nem kisebb a demográfiai hatása sem. Székelyhídon a ház körüli kertek pompás barackosok, szőlősök, fekete ribizlisek. Sokan hizlalnak a háztáji istállókban borjút, disznót, libát — állami szerződés alapján. Mindez kihat arra, hogy ott sok a gyermek, nem ritka a népes család. Mert ahol szőlőt ültetnek, gyümölcsöt telepítenek — ott bizakodnak. Ott meg akarnak maradni. És aki méhszínt vagy borospincét épít, nemcsak önmagának, hanem utódjának is épít. Tehát utódot is akar és nevel.

A kiépített, beültetett háztájak többnyire — népes háztájak is.

Szaniszlórol hétszázán járnak dolgozni Szatmárra, Nagykárolyba. Meg is lát-szik a falun: tele van új házzal, az emberek jól öltözködnek, sok a tévé, jégsekre-ny, kerékpár. És sok a gyermek is. A Gnánd családban, Preg és Pószet familiá-ban hatan-nyolcan ülnek asztalhoz. Itt a hajdani szegénység, a Degenfeld-urada-lom egykori béresei a legszaporábbak. A népmozgalmi eltérés még sok tekintetben körzetenként kimutatható. A hajdani szegénysorokon, a Rózsahegyen és a Homok-soron ma is több a gyermek, mint például a régi nagygazdák faluközpontjában..

Elbeszélgettem egy Szatmárra bejáró szaniszlói áccsal. Több gyermeke van, kettő közülük házasság előtt áll; az apa már megvette számukra a házhelyet, s elkezdte gyűjteni az építőanyagot. Miből telik nekik ennyi mindenre?

— Kétezer lejen alul a trösztnél nem keresek, de van úgy, hogy három-négyezer is üti a markomat. Aztán meg itthon, a faluban is akad munka. A feleségem is hoz terményt a házhoz, az állathizlalás is kifizetődő.

— A gyermekei nem vágnak el a faluból?

— Miért vágnának? Hiszen itt könnyebb építeni, családot teremteni. Aztán meg inkább itthon érzik magukat közöttünk.

Hozzátennem: a szaniszlói termelőszövetkezet a jobbak közé tartozik, az idén például búzából 37 mázsás átlagtermést ért el.

Érdekes szaniszlói jelenség: a Homoki, Banuli, Jobb családban s más értelmiségi familiában is két-három gyermek van. Nagy dolog ez ma, amikor a falusi ember már nem érzi távolálló, elérhetetlen példának az értelmiségiek életét, hanem sok tekintetben követni iparkodik.

*

Valaha azt reméltük, hogy a magángazdálkodás megszűnése, a kisbirtokok egybetagosítása megszünteti a paraszti egykét. Nem így történt. Ma már tudjuk, hogy nemcsak a földéhség szülte az egykét, hanem sok más körülmény, s az anyagi okok mellett tudatiak is. Tény azonban, hogy bizonyos szociális intézkedések késlekedése is gátolta falun a demográfiai javulás bekövetkezését. Ezért *üdvözölhetjük örömmel, hogy a szövetkezeti tagságra is kiterjesztették ebben az évben a különféle családfejlesztő, gyermekvédő állami juttatásokat.*

*

Végezetül azt is mondanám, nem jó a gyermektelenség avagy az egyke, sem a tucatnyi poronty, a nyakló nélküli szaporodás, hanem a gazdasági és történelmi helyzetnek, az anyagi és kulturális lehetőségeknek és követelményeknek megfelelően ésszerű családtervezést kell megvalósítani, arányos gyermeklétszámmal.

Akármilyen fejlett legyen ugyanis egy ország, bármilyen színvonalra emelkedjék ott a gépesítés, termelékenység, szükség van bizonyos számú munkaerőre. A korosztályok közt pedig egészséges megoszlásra a termelő fiatalok, középkorúak s a nem dolgozó, eltartott nemzedékek közt. Ha azonban valamely országban, vidéken hosszú időn át kevés gyermek születik, ott kevés lesz a dolgozó az eltartásra, ápolásra szoruló öregekhez képest.

Ebből pedig sok baj származik. Feszültség keletkezik a nemzedékek közt, a fiatalok az az idősök ellen fordulnak, hiszen növekvő terhet ró rájuk az eltartásuk. Jellemző ilyen vonatkozásban, hogy a nem szapora országokban az öregek nyugdíja, otthoni és intézményes gyógyítása, ápolása, valamint a magzatelhajtáshoz szükséges egészségügyi hálózat sokkal több költséget, munkát igényel, mint amennyit a családi pótlék, a szülőotthonok és gyermekkórházak, bölcsődék és óvodák egész rendszere. Semmiképp sem egészséges helyzet ez.

Az anyagi gondokon túl azonban sok lelki trauma, szociológiai, gerontológiai probléma is előáll. Növekszik például a magányos, elhagyatott, utód nélkül tengődő megkeseredett aggok száma. Ez nemcsak az egyes házak tájára hat nyomasztóan, hanem széles társadalmi körben is. Nem véletlen például, hogy a leg-

kevésbé szaporos országokban, ahol magas az öregek száma (Svédország, Magyarország), ott az öngyilkosok aránya hasonlóképpen nagy.

Ahol kevés a munkaképes fiatal — kevés a munkaerő; a nemzetgazdaság munkaerőhiánnyal küzd, ami gátolja a termelés növekedését, visszaesést szül. Nyugat-Európa vendégmunkásairól sokat olvasunk. De kevesen tudják, hogy a külföldi munkaerőt nemcsak a szóban forgó országok *fejlettsége* igényli, hanem *szaporasági apály*a is. A statisztika bizonyítja, hogy azonos fejlettségű államok közül azok fogadnak be több vendégmunkást, amelyek népe kevésbé szaporos. A helyzet pedig úgy alakult, hogy sok nyugati ország ma már nem tudna megenni idegen munkások nélkül.

Japán a világ harmadik gazdasági hatalma; az ipari fejlődés évi rátája tekintetében pedig az első helyen áll. Munkaerő-behozatalra mégsem volt szüksége hosszú évtizedeken át; mióta azonban csökkent ott is a születési arányszám, elöregedés és munkaerőhiány kezd mutatkozni. Nincs szükség vendégmunkásra a világ második ipari hatalmában, az ugyancsak jelentős demográfiai aktívát felmutató Szovjetunióban sem. Csehszlovákiában, az NDK-ban viszont, s bizonyos fokig Magyarországon is, épp a fiatalok kevés száma miatt az ipar sok ágában és a mezőgazdaság jelentős vidékein munkaerőhiány mutatkozik, ami csökkenti a nemzetgazdaság, különösen a kevésbé gépesíthető építőipar teljesítőképességét.

*

Mit ér az a bizonyos obulus? Az előbbi érvekkel szemben barátaimtól vagy külföldi szaklapokban vitatkozóktól egyaránt sokszor hallottam, olvastam, hogy a mai öregek annak idején dolgoztak, nyugdíjjárulékot fizettek, tehát letették obulusukat, s joggal elvárhatják, hogy most gondozzák őket. Nincs hát itt semmi probléma.

Nem ilyen egyszerű a kérdés. Mert a *ma* élő ember kenyerét *ma* kell megtermelni, s ezt csak *ma* dolgozó emberek tehetik meg. A hajdan letett obulusokból valóban épültek gyárok, készültek traktorok és vetőgépek, de ha *ma* nincs elegendő traktoros, kombájnos vagy kaszás, aki szántson, vessen, arasson, ha nincs *ma* élő molnár vagy pák, akkor nem készül el *ma* a kenyér. Az obulus-letevés tehát csak félgondoskodás a jövőről. Gyermeket is kell nevelni!

Egyszerű, világos, természetes dolog ez.